

DIGNITAS INFINITA

Deklarácia o ľudskej dôstojnosti

Spolok svätého Vojtecha
Trnava 2024

Deklarácia *Dignitas infinita* o ľudskej dôstojnosti

Predhovor

Na zasadaní vtedajšej Kongregácie pre náuku viery sa 15. marca 2019 rozhodlo „vytvoriť text, ktorý by jasne poukázal na neodmysliteľnosť pojmu dôstojnosti ľudskej osoby v kresťanskej antropológii a ktorý by ilustroval jeho dosah a blahodarné dôsledky na sociálnej, politickej a ekonomickej úrovni, pričom by bral do úvahy posledný vývoj danej tematiky v akademickom prostredí a jeho nejednoznačné chápanie v súčasnom kontexte“. Prvý projekt v tomto zmysle, vypracovaný za pomoci niektorých odborníkov z kurzu v roku 2019, užšia konzulta kongregácie, ktorá zasadala 8. októbra v tom istom roku, zhodnotila ako nedostatočný.

Dikastérium pre náuku viery prišlo preto k rozhodnutiu vypracovať *ex novo* nový náčrt textu na základe príspevkov viacerých odborníkov. Užšia konzulta predložila a prediskutovala náčrt na svojom stretnutí, ktoré sa konalo 4. októbra 2021. V januári 2022 sa nový náčrt predložil na plenárnom zasadaní kongregácie, na ktorom sa členovia pričínili o skrátenie a zjednodušenie textu.

Užšia konzulta 6. februára 2023 zhodnotila nový vylepšený text a navrhla niektoré ďalšie úpravy. Nová verzia prešla hodnotením riadneho zasadania dikastéria (Féria IV) 3. mája 2023. Členovia sa zhodli v tom, že po niekoľkých úpravách možno dokument publikovať. Svätý Otec František schválil *Deliberata* tejto Ferie IV počas audiencie, ktorú mu udelil 13. novembra 2023. Pri tejto príležitosti ma okrem iného požiadal, aby sa v texte zaznamenali témy, ktoré majú úzky súvis s ľudskou dôstojnosťou, ako napríklad dráma chudoby, situácia migrantov,

© Libreria Editrice Vaticana, 2024

© Konferencia biskupov Slovenska, 2024

© Spolok sv. Vojtecha – Vojtech, spol. s r. o., Trnava 2024

ISBN 978-80-8161-622-8

násilie voči ženám, obchodovanie s ľuďmi, vojna a ďalšie. Aby sa mohlo lepšie vziať do úvahy toto usmernenie Svätého Otca, doktrínálna sekcia dikastéria venovala jedno zasadanie štúdiu encykliky *Fratelli tutti*, ktorá poskytuje originálnu analýzu a prehĺbenie otázky ľudskej dôstojnosti „bez ohľadu na akékoľvek okolnosti“.

Listom z 2. februára 2024 sa vzhľadom na Fériu IV, ktorá sa mala konať 28. februára, členom dikastéria rozoslal nový, značne upravený náčrt textu s nasledovným spresnením: „Toto posledné znenie bolo potrebné, aby sme vyšli v ústrety špecifickej žiadosti Svätého Otca. Výslovné nás nabádal, aby sme viac zamerali pozornosť na prípady vážneho porušovania ľudskej dôstojnosti v súčasnosti podľa encykliky *Fratelli tutti*. Preto sme skrátili úvodnú časť [...] a detailnejšie vypracovali to, čo načrtnol Svätý Otec.“ Riadne zasadanie dikastéria 25. marca 2024 napokon schválilo prítomný text deklarácie. Počas audiencie 25. marca 2024, na ktorej sme sa zúčastnili spolu so sekretárom doktrínálnej sekcie Mons. Armandom Matteom, Svätý Otec túto deklaráciu schválil a nariadil ju publikovať.

Vypracovanie textu, ktoré sa predĺžilo na päť rokov, umožňuje pochopiť, že ide o dokument, ktorý pre závažnosť a centrálnosť otázky dôstojnosti v kresťanskom myslení potreboval značný proces dozrievania, aby došiel k definitívnemu zneniu, ktoré dnes zverejňujeme.

V prvých troch častiach sa deklarácia odvoláva na základné teoretické princípy a predpoklady s cieľom ponúknuť dôležité objasnenia, ktorými sa možno vyhnúť častým nedorozumeniam v používaní termínu „dôstojnosť“. V štvrtej časti predkladá niektoré problematiku situácie zo súčasnosti, v ktorých sa nesmierna a neodňateľná dôstojnosť, aká prináleží každej ľudskej bytosti, adekvátne neuznáva. Odsúdenie takéhoto závažného

súčasného narušania ľudskej dôstojnosti je nutným gestom, Cirkev je totiž hlboko presvedčená, že vieru nemožno oddeliť od ochrany ľudskej dôstojnosti, evanjelizáciu od napomáhania dôstojného života a duchovnosť od zaangažovania sa za dôstojnosť všetkých ľudských bytostí.

Dôstojnosť všetkých ľudských bytostí možno totiž chápať ako „nekonečnú“ (*dignitas infinita*), ako to tvrdil Ján Pavol II. na stretnutí s osobami s rôznymi obmedzeniami¹ s cieľom poukázať na to, že dôstojnosť všetkých ľudských bytostí presahuje akýkoľvek vonkajší zjav alebo akúkoľvek charakteristiku konkrétneho života osôb.

Pápež František v encyklike *Fratelli tutti* s mimoriadnou naliehavosťou zdôraznil, že táto dôstojnosť jestvuje „bez ohľadu na akékoľvek okolnosti“, a pozval všetkých brániť ju v každom kultúrnom kontexte, každom okamihu existencie osoby nezávisle od akejkoľvek fyzickej, psychologickéj, sociálnej alebo aj morálnej nedostatočnosti. V tomto ohľade sme sa v deklarácii usilovali dokázať, že sa nachádzame zoči-voči univerzálnej pravde, podľa ktorej sme všetci povolani uznať ako základnú podmienku pre našu spoločnosť, aby boli naozaj spravodlivé, pokojné, zdravé a napokon autenticky ľudské.

Zoznam tém vybraných pre deklaráciu nie je zaiste vyčerpávajúci. No nájdeme v nej námety, umožňujúce sformulovať niekoľko aspektov ľudskej dôstojnosti, ktoré môžu byť v dnešnej dobe v povedomí mnohých ľudí zahmlené. S niektorými z nich sa zhodnú viaceré sektory spoločnosti bez problémov, s inými ťažšie. Akokoľvek, všetky sa nám zdajú potrebné, lebo vcelku pomáhajú

1 Ján Pavol II., *Anjel Pána s ľuďmi s postihnutím v katedrálom chráme v Osnabrücker* (16. novembra 1980): *Insegnamenti III/2* (1980), 1232

spoznať súlad a bohatstvo myslenia o dôstojnosti, ktoré pramení z evanjelia.

Táto deklarácia si nenárokuje podať takú bohatú a smerodajnú tému vyčerpávajúcim spôsobom, ale chce poskytnúť niekoľko podnetov na uvažovanie, ktoré pomôžu brať ju do úvahy v zložitom historickom momente, v akom žijeme, aby sme uprostred toľkých starostí a úzkostí nepoblúdili na ceste a nevystavovali sa hlbokému a jatrivému utrpeniu.

kardinál Víctor Manuel Fernández, prefekt

Úvod

1. (*Dignitas infinita*) Nekonečná dôstojnosť, neodňateľne spočívajúca v bytí, prináleží každej ľudskej osobe bez ohľadu na akékoľvek okolnosti a akýkoľvek stav či situáciu, v akých sa nachádza. Tento princíp, ktorý možno plne spoznať už samotným rozumom, je základom primátu ľudskej osoby a starostlivosti o jej práva. Cirkev vo svetle Zjavenia absolútnym spôsobom zdôrazňuje a potvrdzuje túto ontologickú dôstojnosť ľudskej osoby, stvorenej na Boží obraz a Božiu podobu a vykúpenej Ježišom Kristom. Z tejto pravdy vyvodzuje dôvody na svoju angažovanosť v prospech tých, ktorí sú slabší a menej obdarení mocou, pričom trvá vždy „na uznaní ľudskej osoby a obrane jej dôstojnosti bez ohľadu na okolnosti“²

2. Táto ontologická dôstojnosť a jedinečná, eminentná hodnota každej ženy a muža, ktorí existujú na tomto svete, sa stala hodnovernou odozvou *Všeobecnej deklarácie ľudských práv* (10. decembra 1948) Generálneho zhromaždenia Spojených národov.³ Spomienkové slávenie 75. výročia vydania tohto dokumentu bolo pre Cirkev príležitosťou znova proklamovať presvedčenie, že s každou ľudskou bytosťou, ktorú stvoril Boh a Kristus vykúpil, treba zaobchádzať s úctou a láskou práve pre jej neodňateľnú dôstojnosť. Vyššie spomenuté výročie ponúka Cirkvi aj

2 František, apoštolská exhortácia *Laudate Deum* (4. októbra 2023), č. 39, Spolok sv. Vojtecha, Trnava 2023

3 V roku 1948 Spojené národy prijali *Všeobecnú deklaráciu ľudských práv*, ktorá sa skladá z troch článkov. Slovo „dôstojnosť“ sa tam objavuje päťkrát, a to v strategických bodoch: v prvých slovách *Preambuly* a v prvej vete *Prvého článku*. Táto dôstojnosť sa vyhlasuje za „neodňateľnú všetkým členom ľudskej rodiny“ (*Preambula*) a „všetci ľudia sa rodia slobodní a rovní v ľudskej dôstojnosti aj právach“ (článok 1).

príležitosť osvetliť niektoré nejasnosti, ktoré sa často objavujú vzhľadom na ľudskú dôstojnosť a hovoriť o niektorých naliehavých a závažných konkrétnych otázkach s ňou spojených.

3. Cirkev pobádaná evanjeliom sa už od začiatku svojho poslania usilovala dosvedčovať slobodu a podporovať práva všetkých ľudských bytostí.⁴ V poslednom čase vďaka hlasu pápežov zamýšľala explicitnejšie formulovať toto úsilie obnovenou výzvou uznať základnú dôstojnosť, aká patrí ľudskej osobe. Svätý Pavol VI. povedal, že „čo sa týka ľudskej osoby, nijaká antropológia sa nevyrovná antropológii Cirkvi – ak berieme do úvahy jednotlivca a jeho originalitu, dôstojnosť, nedotknuteľnosť a bohatstvo základných práv, posvätnosť, formovateľnosť, aspirácie a plný rozvoj, nesmrteľnosť“.⁵

4. Ján Pavol II. v roku 1979 počas Tretej konferencie biskupov Latinskej Ameriky v Pueble povedal: „Ľudská dôstojnosť predstavuje evanjelióvu hodnotu, ktorú nemožno prehliadať bez vážnej urážky Stvoriteľa. Na individuálnej úrovni sa táto dôstojnosť šliape, keď sa patrične neberú do úvahy hodnoty ako sloboda, právo vyznávať

náboženstvo, fyzická a psychická integrita, právo na základné dobré, na život.“⁶

5. V roku 2010 Benedikt XVI. v Pápežskej akadémii pre život povedal, že dôstojnosť osoby je „základným princípom, ktorý odjakživa obhajovala viera vo vzkrieseného Ježiša Krista, najmä keď sa prehliadal voči najjednoduchším a najbezbrannejším subjektom“.⁷ Keď pri inej príležitosti hovoril k ekonómom, povedal, že „ekonomika a finančníctvo nejestvujú samy pre seba, nie sú ničím iným, ako nástrojom, prostriedkom. Ich cieľom je jedine ľudská osoba a jej plná realizácia v dôstojnosti. Toto je jediný kapitál, ktorý je vhodné chrániť“.⁸

6. Pápež František už od začiatku svojho pontifikátu pozýval Cirkev „vyznávať jedného Otca, ktorý nekonečne miluje každú ľudskú bytosť“ a „objaviť, že tým jej udeľuje nekonečnú dôstojnosť“.⁹ Dôrazne podčiarkoval, že táto nesmierna dôstojnosť predstavuje pôvodnú danosť, ktorú treba čestne uznať a vďačne prijať, aby sme „uznávajúc dôstojnosť každej ľudskej osoby, dokázali vo všetkých prebudiť celosvetovú túžbu po bratstve“.¹⁰ Podľa pápeža

4 Ak zameriame pozornosť len na modernú dobu, vidíme, ako Cirkev postupne zdôrazňovala dôležitosť ľudskej dôstojnosti. Tému osobitne rozvádza encyklika *Rerum novarum* (1891) pápeža Leva XIII., encyklika *Quadragesimo anno* (1931) pápeža Pia XI. a v *Príhovore na kongrese Talianskej katolíckej jednoty pôrodných asistentiek* (1951) pápeža Pia XII. Druhý vatikánsky koncil potom osobitným spôsobom prehľbil túto tematiku. Venoval jej celý dokument – deklaráciu *Dignitatis humanae* (1965) a ľudskou slobodou sa zaoberá aj pastoračná konštitúcia *Gaudium et spes* (1965).

5 Pavol VI., *Generálna audiencia* (4. septembra 1968): *Insegnamenti VI* (1968), 886

6 Sv. Ján Pavol II., *Príhovor na 3. generálnej konferencii biskupov Latinskej Ameriky* (28. januára 1979), III. 1 – 2: *Insegnamenti II/1* (1979), 202 – 203

7 Benedikt XVI., *Príhovor k účastníkom Generálneho zhromaždenia Pápežskej akadémie pre život* (13. februára 2010): *Insegnamenti VI/1* (2011), 912 – 913

8 Benedikt XVI., *Príhovor k účastníkom zasadania Rozvojovej banky Rady Európy* (12. júna 2010): *Insegnamenti VI/1* (2011), 912 – 913

9 František, apoštolská exhortácia *Evangelií gaudium* (24. novembra 2013), č. 178: AAS 105 (2013), 1094, ktorá cituje Jána Pavla II., *Anjel Pána s ľuďmi s postihnutím v katedrálom chráme v Osnabrücku* (16. novembra 1980): *Insegnamenti III/2* (1980), 1232

10 František, encyklika *Fratelli tutti* (3. októbra 2020), č. 8: AAS 112 (2020), 971

Františka „tento zdroj ľudskej dôstojnosti a bratstva spočíva v evanjeliu Ježiša Krista“,¹¹ ale je aj presvedčením, ku ktorému môže ľudský rozum dospieť uvažovaním a dialógom, keďže platí, že „ak máme v každej situácii rešpektovať dôstojnosť blížneho, nie je to preto, že dôstojnosť druhého objavujeme alebo prijímame, ale preto, že má naozaj hodnotu, ktorá presahuje materiálne veci a okolnosti. To si vyžaduje, aby sme sa k nemu správali iným spôsobom. To, že každá ľudská bytosť má neodňateľnú dôstojnosť, je pravda, ktorá zodpovedá ľudskej prirodzenosti bez ohľadu na akúkoľvek kultúrnu zmenu“.¹² Pápež uzatvára, že v skutočnosti „človek v každej historickej epoche vlastní rovnakú dôstojnosť. Nikto sa nemôže cítiť okolnosťami oprávnený, aby poprel toto presvedčenie alebo nekonal podľa neho“.¹³ V tomto horizonte jeho encyklika *Fratelli tutti* je už akási *Magna charta* dnešných úloh zameraných na ochranu a podporu ľudskej dôstojnosti.

Základné objasnenie

7. Hoci dnes jestvuje skôr všeobecný konsenzus o dôležitosti a aj o normatívnom dosahu dôstojnosti a o jedinečnej a transcendentnej hodnote každej ľudskej bytosti,¹⁴ je tu riziko, že výraz „dôstojnosť ľudskej osoby“ bude

11 Tamže, č. 277: AAS 112 (2020), 1069

12 Tamže, č. 213: AAS 112 (2020), 1045

13 Tamže, č. 213: AAS 112 (2020), 1045, kde sa cituje František, *Posolstvo účastníkom Medzinárodnej konferencie „Ľudské práva v súčasnom svete: výdobytky, zanedbania, popierania“* (10. decembra 2018); *L'Osservatore Romano* (10. – 11. decembra 2018), 8.

14 Po *Deklarácii Spojených národov z roku 1948* nasledoval *Medzinárodný pakt Spojených národov o občianskych a politických právach z roku 1966* a *Záverečný akt Konferencie o bezpečnosti a spolupráci v Európe z roku 1975*.

pomaly nadobúdať mnohé významy, a tým bude dochádzať k novej nejednoznačnosti¹⁵ a „mnohým protirečeniám, ktoré nás vedú k tomu, aby sme si kládli otázku, či sa naozaj rovnaká dôstojnosť všetkých ľudských bytostí [...] priznáva, rešpektuje, chráni a podporuje za každých okolností“.¹⁶ Vedie nás to k štvorakému rozlišovaniu pojmu dôstojnosti: *ontologická dôstojnosť*, dôstojnosť morálna, sociálna a napokon *dôstojnosť existenciálna*. Najdôležitejší zmysel sa spája s *ontologickou dôstojnosťou*, ktorá prináleží osobe ako takej pre samotný fakt, že jestvuje a že ju chcel, stvoril a miluje Boh. Túto dôstojnosť nemožno nikdy zrušiť a zostáva platná bez ohľadu na akékoľvek okolnosti, v akých sa jednotlivci môžu nachádzať. Keď hovoríme o *morálnej dôstojnosti*, vzťahuje sa na uplatňovanie slobody zo strany človeka. Hoci je obdarovaný svedomím, zostáva stále otvorený možnosti konať proti nemu. Keď tak ľudská bytosť koná, správa sa takým spôsobom, že „nie je hodná“ prirodzenosti stvorenia, ktoré Boh miluje a povoláva k láske voči druhým. Táto možnosť jestvuje. Nielen to. Dejiny dosvedčujú, že uplatňovanie slobody proti zákonu lásky zjavenej v evanjeliu môže siahať až ku konaniu nesmierneho zla spôsobeného iným. Keď sa to stane, nachádzame sa zoči-voči ľuďom, o ktorých sa zdá, že stratili akúkoľvek stopu ľudskosti, akúkoľvek stopu dôstojnosti. V tomto smere nám pomáha uvedené rozlišovanie, aby sme dokázali vnímať rozdiel medzi aspektom morálnej dôstojnosti, ktorú mohla osoba fakticky „stratiť“, a aspektom ontologickej dôstojnosti,

15 Porov. Medzinárodná teologická komisia, *Dôstojnosť a práva ľudskej osoby* (1983), Úvod, 3. Súhrn katolíckeho učenia o ľudskej dôstojnosti sa nachádza v *Katechizme Katolíckej cirkvi*, v kapitole s názvom „Dôstojnosť ľudskej osoby“, čísla 1700 – 1876

16 František, encyklika *Fratelli tutti* (3. októbra 2020), č. 22: AAS 112 (2020), 976

ktorú nemožno zrušiť. A práve pre túto dôstojnosť treba zo všetkých síl pracovať na tom, aby všetci tí, ktorí spáchali zlo, mohli uznať svoju chybu a obrátiť sa.

8. Zostávajú ešte ďalšie dva možné významy termínu dôstojnosť: sociálna a existenciálna. Keď hovoríme o *sociálnej dôstojnosti*, odvolávame sa na podmienky, v akých osoba žije. Napríklad v prípade extrémnej chudoby, keď chýbajú minimálne podmienky, aby osoba mohla žiť podľa svojej ontologickej dôstojnosti, hovoríme, že život natoľko chudobnej osoby je „nedôstojný“. Toto vyjadrenie v nijakom prípade neoznačuje úsudok o osobe, skôr chce naznačiť skutočnosť, že jej neodňateľnej dôstojnosti protirečí situácia, v ktorej je nútená žiť. Posledný význam slova je *existenciálna dôstojnosť*. Čoraz častejšie sa dnes hovorí o „dôstojnom“ a „nedôstojnom“ živote. Toto označenie sa vzťahuje na situácie existenciálneho typu: napríklad v prípade osoby, ktorej hoci zdanlivo nechýba nič existenčného pre život, z rôznych dôvodov len ťažko môže žiť v pokoji, s radosťou a nádejou. V iných situáciách ide o vážne choroby, násilie v rodine, isté patologické závislosti a ďalšie útrapy, pre ktoré niekto prežíva svoje životné podmienky ako „nedôstojné“ vzhľadom na vnímanie ontologickej dôstojnosti, ktorú nikdy nemožno zatemniť. Pri uvedenom rozlíšení ide v každom prípade o to, aby sme pripomenuli neodňateľnú hodnotu ontologickej dôstojnosti, ktorá je zakorenená v samotnom bytí ľudskej osoby a ktorá jestvuje bez ohľadu na akékoľvek okolnosti.

9. Napokon je dobré pripomenúť, že klasická definícia osoby ako „individuálnej substancie rozumnej

prirodzenosti“¹⁷ vysvetľuje základ jej dôstojnosti. Keďže je totiž osoba „individuálnou substanciou“, teší sa ontologickej dôstojnosti (na metafyzickej úrovni je bytím samotným). Je subjektom, ktorý dostáva existenciu od Boha, „jestvuje“, to jest uplatňuje svoju existenciu autonómny spôsobom. Slovo „rozumná“ zahŕňa v skutočnosti všetky schopnosti ľudskej bytosti, či schopnosť poznávať a chápať alebo chcieť, milovať, rozhodovať sa, túžiť. Ľudská osoba sa buduje v čase uplatňovaním slobody, pomocou ktorej rozvíja bohatstvo svojej prirodzenosti. Aj keď pre rôzne obmedzenia nie je schopná realizovať tieto schopnosti, osoba jestvuje vždy ako „individuálna substancia“ s celou svojou neodňateľnou dôstojnosťou. O toto ide napríklad v prípade nenarodeného dieťaťa alebo osoby, ktorej chýbajú zmysly, či v prípade starého človeka v agónii.

17 Boethius, *Contra Eutychem et Nestorium*, c. 3: PL 64, 1344: „*persona est rationalis naturae individua substantia*“. Porov. sv. Bonaventúra, *In I Sent.*, d. 25, a. 1, q. 2; Sv. Tomáš Akvinský, *Summa Theologiae*, I, q. 29, a. 1, resp.

vonkajšieho zdania, je každý človek nesmierne posvätný a zaslúži si našu lásku a pozornosť.“¹¹⁵

66. Aj dnes zoči-voči toľkému porušovaniu ľudskej dôstojnosti, ktorá vážne ohrozuje budúcnosť ľudstva, Cirkev povzbudzuje do podporovania dôstojnosti každej ľudskej osoby, akékoľvek sú jej fyzické, psychické, kultúrne, sociálne a náboženské kvality. Robí tak v nádeji, istá si silou, ktorá pramení zo vzkrieseného Krista, lebo on zjavil v plnosti integrálnu dôstojnosť každého muža a každej ženy. Táto istota sa stáva výzvou v slovách pápeža Františka: „Každého človeka na tomto svete žiadam, aby nezabudol na svoju dôstojnosť, ktorú mu nikto nemá právo odňať.“¹¹⁶

Najvyšší pontifex František počas audiencie udelenej podpísanému prefektovi spolu so sekretárom doktrínalnej sekcie Dikastéria pre náuku viery 25. marca 2024 schválil túto deklaráciu, o ktorej sa rozhodlo na riadnom zasadaní tohto dikastéria 28. februára 2024, a prikázal ju publikovať.

Dané v Ríme v sídle Dikastéria pre náuku viery 2. apríla 2024, na 19. výročie smrti Jána Pavla II.

Víctor Manuel kard. Fernández
prefekt

Mons. Armando Matteo
sekretár doktrínalnej sekcie

¹¹⁵ František, encyklika *Fratelli tutti* (3. októbra 2020), č. 195: AAS 112 (2020), 1038, kde sa cituje apoštolská exhortácia *Evangelii gaudium* (24. novembra 2013), č. 274: AAS 105 (2013).

¹¹⁶ František, encyklika *Laudato si'* (24. mája 2015), č. 205: AAS 107 (2015), 928

Obsah

Predhovor	5
Úvod	9
1. Postupné uvedomovanie si centrálnosti ľudskej dôstojnosti	16
2. Cirkev ohlasuje, podporuje a stáva sa garantom ľudskej dôstojnosti	23
3. Dôstojnosť, základ ľudských práv a povinností	27
4. Vážne porušovanie ľudskej dôstojnosti	34
Záver	57

DIGNITAS INFINITA

Deklarácia o ľudskej dôstojnosti

Z talianskeho originálu *Dignitas infinita circa la dignità umana*,
Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 2024,
preložila Marta Jedličková
Lektoroval Ivan Šulík

Pre Konferenciu biskupov Slovenska
vydal Spolok sv. Vojtecha – Vojtech, spol. s r. o.,
Trnava 2024, ako svoju 4 474. publikáciu
Edícia *Dokumenty Svätej stolice*, 104. zväzok

Obálku navrhol Pergamen
Zodpovedná redaktorka Martina Grochálová
Jazyková úprava Katarína Kročková
Technický redaktor Peter Valach
Tlač Patria I., s. r. o., Prievidza
Prvé vydanie

www.ssv.sk, eVojtech.sk
objednávky: 033/590 77 18
objednavky@ssv.sk

Členská zľava 15% platí v obchodnej sieti SSV.

ISBN 978-80-8161-622-8